

ERMENİSTAN'DA DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNİN ÖNÜNDEKİ BAZI ENGELLER

(OBSTACLES IN THE DEMOCRATIZATION PROCESS OF ARMENIA)

Yıldız Deveci BOZKUŞ

TRT 6 Kanal Koordinatörlüğü
yildizdeveci.bozkus@trt.net.tr

Öz: *Bu makalede Ermenistan'da demokratikleşme süreci çerçevesinde Ermeni toplumunun karşılaştığı sorunlar üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda başta seçim süreçleri olmak üzere basın ve sivil toplum örgütlerinin demokratikleşme süreçlerinde karşılaştıkları sorunlar değerlendirilmeye çalışılacaktır. Ayrıca Ermenistan'ın demokratikleşme sürecinde diaspora ve uluslararası kuruluşların rolleri de incelenecektir.*

Anahtar Kelimeler: *Ermenistan, Demokratikleşme, Sovyetler, Siyaset, Seçim.*

Abstract: *This article will focus on the problems the Armenian society has encountered during the democratization process in Armenia. In this context, the article will evaluate the problems that the media and non-governmental organizations have met during the election process. Moreover, the roles of the Armenian diaspora and international organizations will also be analyzed.*

Key Words: *Armenia, Democratization, the Soviets, Politics, Elections.*

Giriş

Ermeniler bazen kendilerinin Güney Kafkasya bölgesindeki özel rolünü konuşmakta ve Müslümanlar tarafından çevrelenmiş ve dünyanın en eski Hıristiyan ülkelerinden biri olduklarını iddia etmektedirler. Ermenistan, kendisini Avrupa, Müslüman Türkiye ve İran sınırları arasında tarihi ve coğrafik bir Hıristiyan adası olarak nitelendirmektedir. Bu nedenle de Ermenistan aynı zamanda Hıristiyan değerlerini ve insan haklarını koruyan; Avrupalı bir stratejik güvenlik sınırı olarak hizmet etme görevini de kendinde görmektedir. Bu nedenle Ermeniler, Batı değerlerini dolaylı ve eleştirel yollardan, hatta bazen mizahi bir şekilde kabul etmektedir. Ermeniler, özellikle Amerikan tarzı Batılı demokrasi anlayışını daha organize fakat bir yerde üretilmiş ve diğerlerinin demokratik değerlerinin dini önceliklerini göz önünde bulundurmadan; ülkelerin belirli tarihi, kültürel ve sivil içeriğinin demokrasiyi ve demokratikleşmeyi yerleştirmeden zorlanmış bir kavram olarak görmektedir. Ermeniler demokrasi adına atılmakta olan adımları demokratik bir Amerikan bakış açısı olarak görmekte ve herhangi bir ülkenin, hoşgörü ve insan hakları

gibi temel değerleri kapsayan kendi özgün formunu yaratabileceğini düşünmektedir.¹

Ermenistan'ın demokratikleşme çabalarının en önemli sonucu Sovyet totaliterliğine karşı bağımsız ve demokratik bir Ermenistan'ın güçlendirilmesini amaçlayan Ermenistan Anayasası'nın 1995 yılında kabul edilmesidir. Ermenistan Anayasası'nın birinci maddesi Ermenistan Cumhuriyeti'ni egemen, sosyal adalet ve hukukun üstünlüğü ilkelerine bağlı olan bir demokratik devlet olarak tanımlamakta; böylece devletin rejiminin demokrasi olduğu açıkça belirtilmektedir. Yine üçüncü maddede özgür seçimler garanti altına alınmakta, altıncı maddede hukukun üstünlüğü ilkesine ve yedinci maddede çok partili sistemin işleyişine vurgu yapılmaktadır. Bütün bu ifadeler, en azından Anayasa metni üzerinde Ermenistan'ın Batılı demokratik değerlere sahip bir ülke olduğunu ortaya koymaktadır.² Buna karşın bazı Ermeni aydınlar Ermenistan'ın demokrasiye inanmadığı için de ülkenin demokratikleşemeyeceğini belirtmektedirler. Ermeni yazar Vahe Sahakyan ve Arthur Atanesyan, "Democratization in Armenia: Some Trends of Political Culture and Behavior" adlı makalelerinde Ermenistan'ın neden demokratikleşemeyeceğini şöyle açıklamaktadırlar: "Ermenistan ve Bağımsız Devletler Topluluğu'ndaki kesimler, demokrasinin Batı'dan ithal edilmiş ideolojik bir mit olmasını ve yapay olarak kendi toplumlarına verilmesini göz önüne alarak demokrasiye inanmazlar. İnsanlar demokrasiye inanmamaktadır çünkü büyük fikirlere şüpheli yaklaşmaktadır. Bu fikirler, eski Sovyetler Birliği vatandaşlarının, toplumu baskı altına alan ve Komünist Parti'nin onlara ne yapmalarını isterse insanların onu yaptığı temel bir mekanizma olarak göstermektedir. Şimdilerde demokratikleşme süreci bazı hassas noktalara değinmekte ve insanlar her ne kadar yeni de olsa tekrar bir ideolojinin peşinden gitmeyi sorgulamaktadır. Bu ilgisiz yönelimler, normal bir tepkidir. İnsanlar ideolojilere ihtiyaç duyduklarını düşünmemektedir, onların ihtiyacı olan tek şey yaşamlarının gerçekten ilerlemesidir."

Ermenistan'da demokratikleşme süreçleri geçmişten günümüze sancılı bir şekilde yol almıştır. Gelinen noktada halen basın, siyaset, sivil toplum örgütleri ve ekonomi konularında tamamen özgür bir ortamın bulunduğunu söylemek mümkün değildir.

Küreselleşme sürecinin siyasi dinamiklerinin başında demokratikleşme hareketleri yer almaktadır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından demokratik değerler hızla demokratik olmayan rejimlerle yönetilen ülkelere yayılmış, böylelikle bir çok ülkede demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Ermenistan'da bu sürecin dışında kalmamıştır. Özellikle siyasi bir çatışma olan Karabağ sorununun, Ermenistan'daki demokratikleşme hareketlerinin yerleşmesinde ve güçlenmesindeki etkisi yadsınamaz. Peter Rutland'a göre Karabağ sorunu Ermenistan'ın demokratikleşmesi sürecine dolaylı olarak çok önemli bir katkı sağlamıştır. Öyle ki, Karabağ sorununda Sovyetler Birliği'nin kararsız kalması, hatta Azerbaycan'ı destekleyen bir tutum

1 Vahe Sahakyan ve Arthur Atanesyan, "Democratization in Armenia: Some Trends of Political Culture and Behavior", Demokratizatsiya, Cilt 14, Sayı 3, Yaz 2006.

2 Igor S. Oleynik Der., Armenia: Foreign Policy and Government Guide, Washington D.C., International Business Publications, 2002, ss. 110-135'den aktaran Oya Eren, "Küreselleşme Sürecinin...", s. 257.

izlemesi, Ermenistan'da komünist rejime karşı duyulan tepkiyi körüklemiş ve demokratikleşme hareketlerinin toplum nezdinde itibar kazanmasını sağlamıştır.³

Ermenistan'da demokratikleşme süreci Ermenistan Cumhuriyeti'nin kuruluşunun daha ilk yıllarından itibaren kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu bağlamda Ermenistan'da 1990 yılında yayımlanan Bağımsızlık bildirgesi Ermenistan için yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde Ermenistan için önemli sayılabilecek bir takım adımların atıldığı görülmektedir. Başta basın yayın olmak üzere kitle iletişim araçlarının bağımsız yayın yapmalarının önünün açılması için bir takım çalışmalar yürütülmüştür. Yine adil seçimlerin yapılması ve toplumun yaşadığı temel sorunlar arasında ilk sırada yer alan işsizlik, geçim sıkıntısı ve sağlık konularındaki sorunların çözümüne yönelik girişimler ülkede iyi bir başlangıcın yapılacağı sinyallerini vermişti.

Bu bağlamda aslında Ermenistan Cumhuriyetinin ilk Devlet Başkanlığı seçimi de demokratikleşme yönünde özgür seçimlerin yapıldığı bir süreç olarak görülebilir. Bu seçimin sonucunda Ermenistan Parlamentosu'nun Başkanı Levon Ter Petrosyan devlet başkanı olarak seçilmiştir. Ancak seçim sırasında yaşanan yolsuzluklar, seçim sürecinin kendisinden daha fazla gündeme gelmiştir. Nitekim seçim sırasında gözlemci olarak görev yapan bazı Amerikalı yetkililer seçimlerin 'usulüne uygun olmaktan uzak' olduğunu vurgulamışlardır.⁴

Çok Partili Siyasal Yaşam

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ermenistan'da yaşanan demokratikleşme süreçleri incelendiğinde ciddi sıkıntıların yaşandığı ilk alan seçimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konudaki ilk sıkıntılar Ermenistan'ın ilk Devlet Başkanı Levon Ter Petrosyan'ın istifası sonrasında yaşanmaya başlamıştır. Petrosyan'ın ardından yapılan seçimlerde Robert Koçaryan'ın seçimi kazanması Ermenistan tarihinde demokratikleşme sürecinde uzun yıllar unutulmayacak kara bir sayfa açmıştır. Nairi Hunanyan adlı eski bir Taşnak üyesinin liderliğinde küçük bir Ermeni grup 27 Ekim 1999'da Ermenistan Parlamentosu'na girmiş, otomatik silahlarla toplantı halindeki milletvekillerine saldırarak başta dönemin Ermenistan Başbakanı Vazgen Sarkisyan olmak üzere Meclis Başkanı Karen Demirciyan, Meclis Başkan Yardımcıları Yuri Bakshian ve Ruben Miroian da dâhil olmak üzere sekiz kişiyi öldürmüş, yaklaşık 30 kişiyi de yaralamıştır. Bu saldırının ardından Koçaryan'ın en önemli siyasi rakipleri tasfiye edilmiştir. Hatta saldırının arkasında Koçaryan'ın bulunduğu iddiaları, halen kanıtlanamamış olsa da, o dönemde sıklıkla dile getirilmiştir.

Son olarak 2008 yılında yapılan seçimlerde ülkenin yaşadığı çalkantılı durum da buna örnek olarak verilebilir. Ermenistan'da gerek seçim öncesi gerekse seçimlerin ardından yaşanan gelişmeler, ülkenin demokratikleşme sürecinde iyi

3 Oya Eren, "Küreselleşme Sürecinin Ermenistan Üzerindeki Etkileri", Ermeni Araştırmaları, Sayı: 23-24, 2006, s. 255.

4 Peter Rutland, "Democracy and Nationalism in Armenia", Europe-Asia Studies, Cilt 46, Sayı 5, 1994'den aktaran Oya Eren, "Küreselleşme Sürecinin Ermenistan Üzerindeki Etkileri", Ermeni Araştırmaları, Sayı: 23-24, 2006, s. 255.

bir noktada olmadığını gözler önüne sermiştir. Seçim öncesi Ermenistan'daki atmosfere baktığımızda genellikle güçlü muhalefet liderlerine yönelik bir dizi saldırıların yapıldığı, muhalefetin susturulması için başta medya olmak üzere basın yayın organlarında muhalefete yönelik bazı karalama kampanyalarının düzenlendiği görülmektedir. Son olarak 2008 seçimlerinde muhalefet partilerinin parti bürolarına yönelik bombalı saldırılar aslında ülkenin demokratikleşme sürecinde yaşadığı sorunların hangi boyutlara varabildiğini göstermesi açısından önemli olmuştur.

Aslında 2008 seçimleri öncesi ülkedeki gerginlik bazı muhalefet liderlerinin tutuklanması ile başlamıştı. Yine bazı muhalif basın yayın organlarının susturulmasına yönelik girişimler seçimin ardından giderek daha da artmış ve zaman zaman güvenlik güçleriyle muhalefetin karşı karşıya gelmesine neden olmuştu. Çıkan olaylarda bir çok gösterici tutuklanmış, aralarında Dışişleri Bakan Yardımcısı ile bazı büyükelçilerin de bulunduğu bir çok kişi muhalefeti destekledikleri gerekçesiyle görevden alınmıştı. Seçim sonrası tutuklananların serbest bırakılması için girişimlerde bulunan bir grup milletvekiliyle çeşitli sivil toplum örgütleri temsilcileri de şiddete maruz kalmış ve göz altına alınmıştı. 29 Şubat gecesi başkent Erivan'ın Özgürlük Meydanı'nda toplanan yaklaşık 50 bin göstericiyle polis arasında çıkan çatışmada 8 kişi hayatını kaybetmişti. Tüm bu gelişmeler gerginliğin daha da artmasına neden olmuştu. Bunun üzerine hükümet, 1 Mart sabahı aliecele 20 Mart 2008'e kadar sürecek olağanüstü hâl ilan etmişti.

Söz konusu gerginliğin ardından Başkan Koçaryan'ın onayıyla "anayasal düzeni korumak amacıyla" olağanüstü hâl ilan edilmiştir. Olağanüstü hâlin geçerli olduğu süre zarfında Ermenistan'da muhalefet yanlıları zor günler yaşamıştır. Nitekim Koçaryan bir basın açıklamasında "gerginliğin sorumlularını bildiklerini ve bunların en sert biçimde cezalandırılacağını" belirtmesi yönetimin söz konusu karmaşık durumdan yararlanarak muhalefeti tasfiye etmek için iyi bir fırsat elde ettiğini düşündürmüştür.

Aslında Ermenistan'da 2003 seçimlerinde de benzer usulsüzlükler yaşanmıştı. Muhalefet liderlerine yönelik basın yayın organlarında bilinçli karalama kampanyaları başlatılmış, devlet radyo, televizyon ve gazetelerinde tek bir lider üzerinden seçim kampanyaları yürütülmüştü. Bu gelişmeler üzerine Ermenistan'da muhalefet yanlısı gruplar 13 Mart 2004'de Koçaryan'ın 2003 seçimlerinde hile ile ikinci dönem devlet başkanı olduğunu iddia etmiş ve 20 bin kişilik grup başkanlık sarayıyla parlamento arasındaki Bagramyan Caddesinde dev bir gösteri düzenlemişti. Koçaryan'ın istifa etmesini ve Ermenistan'da referandum yapılmasını isteyen grup akşam saatlerine kadar eylemlerini devam ettirmiş ve ertesi sabah polisle bu göstericiler arasında çatışma çıkmıştı. Çatışmanın ardından muhalefet partilerinin merkezlerine de çeşitli saldırılarda bulunan polis ve özel komandolar bu merkezlerde parti üyelerini döverek bir çoğunu da göz altına almıştı. Bu gösteriler sonrasında basın açıklaması yapan Koçaryan, Ermenistan'ın Gürcistan ile kıyaslanmaması gerektiğini ve bu tür girişimlerin Ermenistan'da başarıya ulaşmayacağını açıklaması muhalefet yanlıların gözünü korkutmuştu.

Seçim konusunda yaşanan bu usulsüzlükler birçok uluslararası kuruluşun raporlarında da yer almıştır. Bunlar arasında AGİT, NATO, Freedom House (Özgürlük Evi) ilk sırada yer almaktadır. Ancak söz konusu uluslar arası kuruluşlarının raporlarına rağmen 2008'deki seçimlerde de benzer sorunlar yaşanmıştır. Aslında Ermenistan'da seçim usulsüzlükleri sadece parlamento seçimlerinde değil yerel seçimler, anayasa referandumu vb. diğer seçimler içinde geçerlidir. Ermeni aydınlar bu duruma şöyle örneklendirmektedir: "Bazı seçmenler Batılı demokrasilerin tarihsel deneyimini temel almaktadır. Avrasyalılar, Ermeniler, Gürcüler ve hatta Ruslar ile Asya'daki Bağımsız Devletler Topluluğu'na ait ülkelerin vatandaşları farklı bir şekilde hareket ederek, akılcılık (rasyonalizm) akımının farklı bir türünü uyguluyor. Bu bağlamda, akılcı olmak kısa vadeli sorunların çözümünü çözebilme anlamı taşır. Daha önce görmediğiniz ya da duymadığınız, hatta bazen suça ya da mafyasal ilişkilere karıştığını bildiğiniz bir adayı seçmeniz karşılığında size rüşvet teklifi yapıldığında; rüşveti kabul edersiniz ve gidip onun ismini işaretleyip seçersiniz. Ermeni seçmen çoğu zaman rüşveti kabul etmeye, liderler de seçilmek üzere rüşvet teklif etmeye hazırdır; ve bu korkunç uyum ülkemizde seçim kampanyalarını belirlemektedir. Rüşveti kabul eden her vatandaş kendisine çok küçük bir fayda sağlamasına rağmen en doğal siyasi hakkını büyük bir bedel ödeyerek harcadığını bilmektedir. İnsanlar böyle bir davranışı bazen bilerek yapmaktadır çünkü günlük beş ya da on dolara sahip olmak, yarın için sabit bir geliri beklemekten daha önemlidir – hatta daha anlaşılabilir. Nüfusun büyük bir çoğunluğunun düşük bir gelire sahip olduğu düşünülürse, insanlar bunu kabul etmeye ve buna göre oy vermeye hazırdır. Bu da akılcıdır."⁵

Seçim süreçlerinde yaşanan bir diğer sıkıntıyı da seçmenlerin oylarının para karşılığı satın alınması veya kendilerine ileriye yönelik bazı vaatlerde bulunulması oluşturmaktadır. Ermenistan'da seçim süreçlerinde yaşanan bu usulsüzlükler bazı Ermeni aydınlar tarafından da zaman zaman gündeme getirilmektedir. Ermeni yazar Vahe Sahakyan ve Arthur Atenasyan, "Democratization in Armenia: Some Trends of Political Culture and Behavior" adlı makalelerinde Ermeni toplumunun seçim sürecini nasıl algıladığı ve Ermenistan'ın neden demokratikleşemeyeceğini şöyle açıklıyor: "Demokrasinin uygulanması açısından temel bir mekanizma olan seçimler, Ermeni toplumunun kendine has düzeninden dolayı amacına hizmet etmemektedir. Yetkililer, sağlam bir dayanakları olmamasına rağmen demokrasiyi inşa etmek için bağımsızlıktan bu yana çabalıyor ya da en azından çalışıyormuş gibi davranıyor. Çok açıktır ki demokrasi, devleti kurabilmek için yüklenmiş ve sorunsuz bir şekilde çalışan bir yazılım, basit bir şey değildir. Öncelikle, belirli değer ve normlar ile kültürün birleşimidir. Örneğin, demokrasi her toplumda bir kırılma (kristalizasyon) sürecinden geçmelidir. Nesiller tarafından kamunun bilincinde yeniden üretilmeli ve denenmelidir. Öyle ki, belki de o kültürün yapay olarak uygulanması ve kurulması, temel siyasi teşkilatlarca genel kabul görmeyecek ve hayal ile gerçeğin bir karışımını oluşturacaktır. Eski Sovyet Cumhuriyetleri, özellikle Ermenistan, demokrasiyi oynuyor fakat onunla nasıl yaşayacağını bilmiyor. Performans oldukça düşük ve zayıf durumdadır. Ne yazık ki düzenlemelerdeki, kanunlardaki ve işlemlerdeki birtakım yasal değişikliğin dışında toplumsal bilinçte

5 Vahe Sahakyan ve Arthur Atenasyan, "Democratization in Armenia..."

hiçbir temel değişim bulunmamaktadır. Bunun dışında, toplumsal ilişkilerin karar verme sürecindeki üstünlüğü, bireysellik tabanlı demokraside yetersiz kalsa da günlük etkileşimde gelişiyor. Bazı vatandaşlar, seçimleri istekleri dile getirme aracı olarak görmek yerine engelleme yoluna gidiyor ya da seçimlere katılmak istemiyor.”⁶

Siyasi İktidarı Denetleyen Bir Kuvvet Olarak Medyanın Üzerindeki Baskılar

Ermenistan’da basın büyük ölçüde iktidar ile işbirliği içinde hareket etmektedir. Bu durum ise Ermenistan’da demokratikleşme sürecinin önündeki önemli engeller arasında ilk sırada yer alıyor. Konuyla ilgili Freedom House’un 2007 yılı raporu bu iddiaları doğrular niteliktedir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde faaliyet gösteren Sivil toplum kuruluşu Freedom House her yıl dünyada özgürlük adı altında ülkelerin basın özgürlüğü konularıyla ilgili raporlar yayımlamaktadır. Söz konusu raporların amacı dünyada basın özgürlüğünün yaygınlaşması ve basın üzerindeki baskı ve sansürlerin ortadan kaldırılmasıdır.⁷ 195 ülke ve bölge basınının değerlendirildiği Freedom House’un 2008 raporunda, Ermenistan, yasal 21, siyasi 25, ekonomik çevre konusunda ise 20 puan alarak toplam 66 puanla özgür olmayan ülkeler kategorisinde yer almıştır. Ermenistan raporunda dikkati çeken husus bu ülkenin daha önceki yıllarda ve özellikle 2007 raporunda 64 puan almışken bu yıl 66 puana yükselmesi ve böylelikle ülkede basın özgürlüğünün bir adım daha gerilemiş olmasıdır. Nitekim raporda diğer ülkelerin aldıkları puan göz önünde bulundurulduğunda bir çok ülkenin olumlu ilerleme kaydettiği görülürken böyle bir gerilemenin yaşanmış olması ülkenin içinde bulunduğu durumu ortaya koymaktadır.⁸

Geçen yıl Freedom House’un Ermenistan raporunda daha çok Ermenistan basınının hükümet denetiminde faaliyet gösterdiği ve dolayısıyla tamamen güdümlü bir yol izlediği belirtilirken bu yılki raporda Ermenistan’da yazılı ve görsel basının politize olduğu, Mayıs ayında yapılan Parlamento seçimleri sırasında büyük oranda hükümet baskısının etkisinin hissedildiği, Şubat ayında yapılan başkanlık seçimlerinde ise bu baskının hat safhalara vardığına değinildiği görülüyor. 2008 raporunda ayrıca seçim öncesi kampanyaların sürdürüldüğü dönem boyunca medyanın büyük oranda taraflı davrandığı, en önemli iki aday olan Serge Sarkisyan ile Levon Ter Petrosyan hakkındaki haberlerde Sarkisyan taraftarı bir tutum sergilerken, Petrosyan’la ilgili ise çoğunlukla eleştirel haberlere yer verdiği vurgulanıyor. Ayrıca bazı bağımsız televizyon ve radyolara yönelik baskılarla muhalefetin görüşlerini dile getiren haberlerin yazılı ve görsel basında yer almasının engellendiğine ve seçim öncesi birçok muhalif gazetenin sık sık toplatıldığına işaret ediliyor. Söz konusu

6 Vahe Sahakyan ve Arthur Atanesyan, “Democratization in Armenia...”

7 “State of Emergency in Armenia Incompatible with Democratic Standards; Use of Lethal Force Must be Investigated”, <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=70&release=628>

8 Yıldız Deveci Bozkuş, “Freedom House’un (Özgürlük Evi) Basın Özgürlüğü Raporunda Ermenistan”, 08 Mayıs 2008, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=3095>

engellemelere hükümetin de bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak dahil olduğu belirtiliyor. Ayrıca televizyon ve gazete yayınlarına bazı önemli olmayan vergiler bahane edilerek sansür uygulandığına ve böylelikle bir çok televizyon ve gazetenin yayın akışının durdurulduğuna vurgu yapılıyor. Aslında bu gelişmeler Ermenistan'daki seçim süreci sırasında zaman zaman uluslararası basında da yer almış hatta hükümete yönelik eleştiri haberleri yayınlayan bazı gazetelerin bombalı saldırıya dahi maruz kaldığı haberleri basına yansımıştı.⁹

Raporda değinilen bir diğer konu da bazı adayların yasadışı olarak başkanlık seçimi sürecinde devlet televizyonlarını kendi seçim kampanyaları için kullandıklarının tespiti olmuştur. Diğer yandan Ermenistan'da yıl boyunca bazı gazetecilerin fiziksel ve sözlü şiddete maruz kaldığı, bu saldırıların büyük bir çoğunluğunun ise seçim sürecinde meydana geldiği de belirtiliyor.

Raporda Ekim ayında polisin tutukladığı muhalefet yanlısı olarak bilinen Haykakan Jamanak ve Chorrord Ishkanutyun gazeteleri editörlerinin tutuklanma gerekçeleri de eleştirilmiştir. Polisin söz konusu editörleri proteste mitinglerine katılmaları sırasında toplumu şiddete yönelmeye tahrik ettikleri gerekçesiyle tutuklanmalarının kabul edilemez olduğu belirtilmiştir. Raporda ayrıca gözlemcilerin, dolandırıcılık ve zimmete para geçirdiği gerekçesiyle saldırıya uğrayan ve 30 ay hapse mahkum edilen gazeteci Gagik Shamshia'nın da aslında politik sebeplerle yargılandığını düşündükleri de belirtiliyor. Son olarak raporda Ermenistan'daki basın kuruluşlarının sadece bir kaçının Ermenistan hükümeti tarafından desteklendiğini bunun dışındakilerin ise neredeyse tamamının özel sektöre ait olduğunu ve çoğunun da iş dünyası ile bağlantılarının olduğuna da değiniliyor.¹⁰

Ermenistan'da kitle iletişim araçlarının bağımsız faaliyetlerde bulunamadıkları Ermeni yazarlar tarafından da sık sık gündeme getirilen bir husustur. Vahe Sahakyan ve Arthur Atanesyan, "Democratization in Armenia: Some Trends of Political Culture and Behavior" adlı makalesinde Ermenistan'da şimdiye kadar nüfus, demokrasi üzerine deklarasyonların bulunduğu ancak bunun çok az faydasını gördüklerini belirtmektedir. Kitle iletişim araçları ile sivil toplum örgütlerinin liderlerinin gerçekten sadece elitlerin haklarının korunduğu bir yüksek sistemi temsil ettiklerini vurgulamaktadır. Yazar ayrıca nüfusun büyük çoğunluğunun demokrasiyi, elitlerin ihtiyaçlarını korumayı amaçladığına da değinmektedir. Dolayısıyla benzer durumun aynı yönde devam etmesi halinde ise elitler dışındaki toplumun demokrasiye karşı tutumunun daha saldırgan bir hâle dönüşebilme ihtimali üzerinde durmaktadır.

Ermenistan Toplumunun Siyasi İradesini Gölgeleyen Bir Etken Olarak Diasporanın Tercihleri

Ermenistan'ın demokratikleşme sürecinin önündeki engellerden bir diğerini de diaspora oluşturmaktadır. Ermenistan'da çifte vatandaşlık yasasının kabul

9 Yıldız Deveci Bozkuş, "Freedom House'un (Özgürlük Evi) Basın Özgürlüğü Raporunda Ermenistan", 08 Mayıs 2008, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=3095>

10 Yıldız Deveci Bozkuş, "Freedom House'un (Özgürlük Evi) Basın Özgürlüğü Raporunda Ermenistan", 08 Mayıs 2008, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Makaleler&MakaleNo=3095>

edilmesi için uzun süre mücadele veren Ermeni diasporası sonunda bu yasayı kabul ettirmiştir. Ermeni diasporası söz konusu yasanın kabulü karşılığında Ermenistan Hükümetine daha fazla ekonomik yardımda bulunacakları vaadinde bulunmuştur. Bu da ekonomik darboğazda olan Ermenistan'ın bu durumdan kurtulmak karşılığında ülkenin yönetimini Ermenistan toplumuna değil yurt dışında yaşayan ekonomik sorunları olmayan Ermeni diasporasına bırakması anlamına geliyor.

Şubat 2007'de kabul edilen Çifte Vatandaşlık Yasası gereği Ermenistan sınırları dışında yaşayan Ermeniler Ermenistan seçimlerinden yararlanabilecektir. Bu ise ülkenin sorunlarından ya da içinde bulunduğu durumdan haberdar olmayan bir kesimin ülke yönetiminde söz sahibi olması anlamını taşıyor.

Diasporanın Ermenistan üzerindeki bir diğer etkisi ise yurtdışında çeşitli parlamentolar aracılığı ile yürüttüğü faaliyetleridir. Bu bağlamda Ermeni diasporası özellikle ABD, Fransa, Almanya vb. ülkelerin parlamentolarında çıkartmış olduğu kararlar oldukça önemlidir. Örneğin Ermeni lobisi özellikle ABD'de başkanlık seçimlerinden Dışişleri Bakanlığı'nın atamalarına kadar geniş bir yelpazede faaliyetlerini sürdürmektedir. Ermeni diasporası burada yürüttüğü çalışmaları neticesinde elde ettiği kazanımları ya da yaptırımlar Ermeni lobisi tarafından bir başarı olarak değerlendirilmektedir. Ancak söz konusu girişimlerin doğrudan ya da dolaylı olarak Ermenistan'a ve Ermeni toplumuna verdiği zarar ise çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Bu bağlamda ABD'de bazı üst düzey yetkililerin bir yandan Ermeni oylarını dikkate alarak seçilmeleri hâlinde 1915 olaylarını soykırım olarak kabul edeceklerini, öte yandan bazı diplomatların ise soykırım kelimesini kullanmadığı sürece Erivan'a atamalarının veto edilmesi bu bağlamda değerlendirilebilir.

Görüldüğü gibi diasporanın uzlaşmaz tutumu Ermenistan'ın iç ve dış politikalarına doğrudan veya dolaylı etkilerinin yanı sıra bu tutumunun Ermenistan'ın demokratikleşme sürecinde dolaylı da olsa önemli bir engel teşkil etmektedir.

Demokratikleşme Sürecini Hızlandıracak Batılı Kuruluşlarla Diyalog Eksikliği

Ermenistan günümüzde birçok uluslar arası örgüte üyedir. Bu örgütler arasında ilk sırada NATO'nun Barış İçin Ortaklık, AGİT, Birleşmiş Milletler, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği Komşuluk Politikaları gibi kuruluşlar gelmektedir. Ancak söz konusu kuruluşların Ermenistan'ın demokratikleşme sürecinde somut bir adım atmasında etkili olduğu söylenemez.

NATO Genel Sekreter Yardımcısı Jean-François Bureau, Ermenistan'da bazı sivil toplum örgütleri ve Erivan Devlet Üniversitesi öğrencileri ile bir araya gelerek Ermenistan'la işbirliğinin artırılması konusunda NATO'nun istekli olduğunu belirtmiştir. NATO'nun Ermenistan'a yönelik politikaları üzerinde duran Bureau, Ermenistan'da demokratikleşme sürecinin hızlanması konusuna vurgu yapmış

ve NATO'nun Ermenistan'dan beklentilerini de dile getirmekle yetinmiştir. NATO'nun Ermenistan'ın demokratik özgürlüklerin yerleşmesi için harcadığı çabayı takdirle karşıladığını da belirtmiştir. Görüldüğü gibi NATO'nun doğrudan herhangi bir yaptırımını olmamakla beraber bu tür kuruluşların Ermenistan'ın demokratikleşme süreçlerini desteklemekten öteye gidemediklerini de belirtmekte de yarar vardır.

Ancak başta NATO olmak üzere birçok uluslar arası kuruluş Ermenistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığını bildiğinden demokratikleşme sürecinde doğrudan ilişki kurmamaya özen göstermektedir. Bu bağlamda Ermenistan'da 2008 NATO haftası boyunca Ermenistan Devlet Başkanı Sarkisyan'ın Ermenistan'ın NATO'ya katılma amacının bulunmadığı, ülkesinin Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çerçevesinde yer alan Kollektif Güvenlik Antlaşması Organizasyonu (CSTO) içinde bulunmaktan memnun olduğunu vurgulaması bunu doğrulamaktadır.

Ermenistan'ın demokratikleşme sürecinde tam not alamadığı bir diğer uluslar arası alan ise terörizmle mücadele olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı Terörizmle Mücadele Koordinatörlüğü Ofisi tarafından "Dünyada Terörizm" adı altında hazırlanan ve her yıl yayımlanan ülke raporları Ermenistan'ın "terör ve terörizm" konularında içinde bulunduğu durumun pek de iç açıcı olmadığına işaret etmiştir.

ABD Dışişleri Bakanlığı Terörizmle Mücadele Koordinatörlüğü Ofisi'nin bu yılki Ermenistan raporunda daha çok terörle mücadele, sınır güvenliği, kara para aklama ve komşularla ilişkiler üzerinde durulmuştur. Raporda Ermenistan'a yönelik oldukça önemli eleştiriler yer verilmiştir. Bu bağlamda Ermenistan'ın terörizmle mücadele konusunda ABD ve diğer bazı uluslararası güvenlik kuruluşlarıyla işbirliği yapmasına rağmen gerek coğrafi konum ve geçirgen sınırları gerekse de sıkı olmayan vize rejimi nedeniyle halen Ermenistan'da büyük miktarda mal, mali ve insan kaçakçılığının yaşandığına değinilmiştir. Ayrıca yerel yönetimlerde yolsuzlukların ve organize suçların mevcudiyetinin ve Ermenistan'ın saydam olmayan ekonomisinin ülkeyi kara para aklama ve terörizmi finanse etme potansiyeline sahip kıldığı vurgulanmıştır.

Aslında ABD'nin "Dünya'da Terörizm" raporunda Ermenistan'la ilgili olarak değinilen hususların büyük bir kısmı zaten kamuoyunca bilinen gerçekler olmakla beraber, rapora yansımaya bazı hususlar olduğunu da söylemek mümkündür. Özellikle Ermenistan yönetiminin terörizm konusunda başta PKK olmak üzere bazı terör örgütleriyle olan bağlantılarına da yer verilmemiş olduğu görülmüyor. Ayrıca Ermenistan yönetiminin Dağlık Karabağ ve Azerbaycan'a yönelik sınır ihlallerinin de rapora yansımamış olmasını raporun önemli eksiklikleri olarak değerlendirmek gerekiyor.

Sonuç

Ermenistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana siyasi, ekonomik, askeri ve ulaşım konuları ile enerji politikalarında ciddi sıkıntılar yaşıyor. Ermenistan'ın

bu sıkıntıları komşularıyla yaşadığı sorunlar nedeniyle her geçen gün ağırlaşırken, uzlaşmaz tavrındaki ısrarı bölgesel projelerden izole edilmesine neden olmaktadır.

Bu bağlamda son olarak geçtiğimiz ay Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan arasında “Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi”nin (BTK) projesine imza atılması Ermenistan’ın bu projenin de dışında kalmasına neden olmuştur. Ermenistan yönetiminin, Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan üçlüsünün her geçen gün genişleyen işbirliği alanları karşısındaki dışlanmışlığı hem Ermeni toplumunu hem de ülkenin ekonomisini olumsuz etkilemektedir.

Gerek Ermenistan’da yönetimin gerekse de diasporanın yürüttüğü iç ve dış politika nedeniyle kaybeden taraf çoğu zaman Ermenistan ve Ermeni toplumu olmaktadır. Ermenistan’ın bölgedeki uzlaşmaz politikaları kendisinin komşularıyla sorun yaşayan bir ülke olmasını ve sınırlarının kapatılmasına neden olurken, ülkenin temel ihtiyaçları da dahil olmak üzere bir çok gereksinimlerinin ikinci ve ya üçüncü ülkeler vasıtasıyla edinilmesine neden olmaktadır. Bu durum aslında ülkenin zaten zor durumda olan ekonomisini içinden daha da çıkılmaz bir hale getirmektedir. Öte yandan Ermenistan’ın bölgesinde komşu ülkelere yönelik yürüttüğü politikaları aynı zamanda bölgesel işbirliği projelerinin de dışında kalmasına neden oluyor. Son dönemlerde özellikle Türkiye-Azerbaycan ve Gürcistan üçgeninde atılan adımlar Ermenistan’ın daha da yalnızlaşmasına neden olmaktadır.

Ermenistan’da başta yazılı ve görsel medya olmak üzere Sivil Toplum Kuruluşları ve diğer tarafsız olması gereken bir çok kuruluşun aslında bağımsız olmadığı görülmektedir. Ayrıca bazı siyasi partilerin özellikle de muhalefetin gazete ve dergi yayınları bulursa da bu tür yayın organlarının Ermenistan ve bölgedeki siyasi, ekonomik ve askeri gelişmeleri tarafsız olarak değerlendirme olgunluğuna ulaşamadıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Ermenistan yönetimi sadece kendi görüşlerini savunan gazete, televizyon ve radyo kanallarına maddi yardım sağlayarak büyük ölçüde kendi politikalarıyla çelişmeyen grupları desteklemektedir.¹¹

Medya konusunda başta Freedom House olmak üzere zaman zaman diğer bazı uluslararası kuruluşlar aracılığıyla Ermenistan basınının ciddi sıkıntılarla karşı karşıya olduğu gündeme taşınmaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik problemler nedeniyle Ermenistan’da medyanın ancak devlet, siyasi partiler ve bazı ticari kuruluşların önemli desteğiyle faaliyet gösterebilmektedir. Dolayısıyla bu desteğin karşılığı olarak Ermenistan basınının anılan kişi yada grupların çıkarlarına hizmet eden haberler yayınlamak zorunda kaldıklarını söylemek mümkündür. Bu durum Ermenistan’da halkın siyasi, sosyal yada ekonomi gibi önemli konularda objektif haber almak özgürlüğüne büyük kısıtlamalar getirmektedir. Ülkede basına yönelik sansürün yanı sıra yönetimi eleştiren ya da iktidarın hoşuna gitmeyen bazı gazete bürolarının bombalanmasını Ermenistan’da halen ifade özgürlüğü konusunda ciddi sıkıntıların yaşandığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Diğer yandan raporun Ermenistan basınının

11 Hatem Cabbarlı, “Ermenistan’da Kardelen Devrimi”, 20 Nisan 2005, <http://www.turksam.org/tr/yazdir168.html>

içinde bulunduğu durumla ilgili önemli sorunlara dikkat çekerken bazı konuları ise göz ardı etmiş olduğu da görülüyor. Örneğin Ermenistan anayasasında yer almayan dinler mensuplarının kendi radyo, televizyon ya da gazetelerini yayımlayamamalarına değinilmemiş olunması dikkat çekicidir. Sonuç olarak basın özgürlüğü konusunda Ermenistan'ın demokratik bir ortama kavuşması için büyük çaba sarf etmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Ermenistan'da hükümetin baskısından uzak, özgür bir basının olmayışı, siyasi alanda kökleri geçmişe dayanan sorunları şiddet yoluyla çözme eğilimi ve muhalefetin devamlı olarak şiddetle susturulma yöntemi toplumu büyük bir çıkmaza sürüklüyor. Bu durum ise halkın muhalefet saflarında bir araya gelerek tepki göstermesine neden oluyor. Ayrıca ülkenin içinde bulunduğu ekonomik darboğaz, işsizlik ve insanların gelecekle ilgili umutlarının bulunmayışı mevcut gerginliğin daha da artmasına neden olmaktadır.

Siyasi partilerin, sivil toplum örgütlerinin ve medyanın siyasi sistemi etkileme yeteneği ve imkanı; Demokratikleşme sürecindeki Ermenistan'ın en ciddi sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük siyasi partilerin kendilerine ait gazete, dergi veya mecmuaları olsa da, genel olarak televizyon kanalları ve radyoyu yeteri kadar kullanma imkanına sahip değildirler. Bunu büyük ölçüde devlet engellemektedir. Özel televizyon ve radyo kanalları da devletin baskısı ile karşılaşmaması için muhalefet temsilcilerinin görüşlerine çok az yer vermektedir. Sivil toplum örgütleri Ermenistan siyasi hayatının demokratikleşmesi, sivil toplumun gelişmesi için mücadele etseler de ciddi başarılar elde ettiklerini söylemek mümkün değildir. Siyasi partilere karşı yapılan baskılar sivil toplum örgütlerine de yapılmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri çoğu zaman yasal olmayan nedenlere dayanarak engellenmektedir. Özellikle bu tür kuruluşların yurt dışından maddi destek alması yasalar tarafından sınırlandırılmıştır.¹²

Sonuç olarak Ermenistan'ın demokratikleşme sürecinde karşılaştığı engelleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Batı ile yakınlaşamama: Rusya faktörü
- Diaspora: Radikal ve uzlaşmaz tutum
- Seçim süreçlerinde yaşanan usulsüzlükler
- Medya üzerindeki baskı
- Uluslararası kuruluşların etkin bir baskı unsuru oluşturamaması
- Ülkedeki farklı etnik gruplara yönelik ayrımcılık: Ermenistan nüfusunun %99 Ermeni olması

Ermeni toplumu seçimle halk iradesini herhangi bir sorunla karşılaşmadan siyasete yansıtabilirse ülkede daha uzlaşmacı ve realist politikalar izlenebilecektir. Bu durum ise Ermenistan'ın diğer ülkeler ile olan ilişkilerine de doğrudan yansıtacaktır. Örneğin Ermenistan komşu ülkelerin toprak bütünlüğüne saygılı olacaktır ya da terörizme destek veya kara para aklama gibi

12 Hatem Cabbarlı, "Ermenistan'da Kardelen Devrimi", 20 Nisan 2005, <http://www.turksam.org/tr/yazdir168.html>

sorunların çözümüne yönelik daha aktif bir politika izleyecektir. Dolayısıyla ülkenin hem iç hem dış politikasında önemli değişimleri yaşanabilmesi için Ermenistan'da toplum iradesinin siyasete doğrudan yansması gerekmektedir. Yine Ermenistan'da demokratikleşme sürecinin önündeki engellerden biri olan seçim sürecinde yaşanan usulsüzlüklerin giderilmesi ve medya üzerindeki baskının tamamen kalkması gerekmektedir. Ayrıca diasporanın Ermeni hükümeti ve Ermeni toplumu üzerindeki doğrudan ya da dolaylı yaptırımlarının önüne geçilmesi de önemli bir adım olacaktır.